

Birinci Dünya Savaşı'nın 100. Yılında Ermeni Sorunu, Tehcir ve Pontus Sorununa Genel Bakış

Salih Yılmaz*

Özet

Birinci Dünya Savaşı henüz çıkmamışken Avrupalı devletler kendi aralarında anlaşarak Osmanlı Devleti'nin paylaşımı konusunda birleşmişlerdi. Osmanlı Devleti ile girecekleri muhtemel bir savaşta onu güçsüz duruma düşürmek için kendilerine içeriden müttefikler aramaya başladılar. Türüü uğraşlar ve vaatlerle Osmanlı tebaası olan Ermenileri ve Rumları ikna ederek Osmanlıyı parçalamak için onları desteklemeye başladılar. Millet-i sadıka (sadık millet) diye de adlandırılan Ermeniler, bir süre sonra diğer azınlıklar gibi Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için harekete geçtiler. Avrupa Devletleri Osmanlı Devleti'ni parçalamak için Ermenileri kullanmaya başladıkları gibi Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Rumların oturdukları yerlerde bir "Pontus Devleti" kurulması hedefine yönelik "Pontus Sorunu"nu ortaya attılar. Bu iki sorun Birinci Dünya Savaşı öncesine ve sonrasında Osmanlı Devleti'ni siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda etkilemiştir. Bu makalede bu iki sorun genel anlamda işlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Ermeni Sorunu, Tehcir, Birinci Dünya Savaşı, Pontus Devleti, Rumlar, Pontus Sorunu.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı öncesi ve devamında Avrupalı devletler ve Rusya tarafından Osmanlı Devletini güçsüz duruma düşürmek amacıyla desteklenen Ermeniler ve Pontusçu Rumlar kendilerinden beklenildiği biçimde Avrupalı devletlerin emellerine hizmet etmişler ve ülkede birçok yıkıma neden olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklardan olan Ermeniler, devlete bağlılıkları ile övülmüşlerdir. Bu nedenle "millet-i sadıka" (sadık millet) diye de adlandırılan Ermeniler, her dönem devletin yüksek ve önemli yerlerinde görev aldılar. Tanzimat Fermanı'nın verdiği ayrıcalıklardan yararlanan Ermeniler, bir süre sonra diğer azınlıklar gibi Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için harekete geçtiler. Sıcak denizlere inmek için Doğu Anadolu üzerinde emelleri olan Rusya da bu amacını gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoksları himaye amacıyla Ermenileri kıskırtmaktaydı. Ermeniler, 1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu'yu elde eden Rus ordularına yardımcı oldular. Savaş sonunda Rusya'nın Doğu Anadolu üzerinde denetimi ele geçirmesi, Avrupa devletlerini rahatsız etmişti. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, Orta Doğu'da denetimi ele geçirmek isteyen batılı devletler de Ermenileri desteklemeye başladılar.¹ Rusya'dan sonra Avrupa'nın da desteğini kazanan Ermeniler, Osmanlı Devleti'ne yönelik siyasal örgüt ve komitalar kurmaya başladılar.

19. yüzyılda Avrupa Devletleri Osmanlı Devleti'ni parçalamak için özellikle Tanzimat'tan sonra Ermenileri kullanmaya başladıkları gibi Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Rumların oturdukları yerlerde bir "Pontus Devleti" kurulması hedefine yönelik "Pontus Sorunu"nu ortaya attılar.² Bu bölgedeki Rumlar arasında başlayan ayrılma çalışmaları

(*) Doç. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İTBE Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Ankara-Türkiye (e-posta: salihyilmaz76@yaboo.com)

(1) Talat Paşanın Amları, (Haz.: Mehmet Kasım), Birinci Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 1986, s. 67.

(2) Pontus Sorunu için bkz. Hadiye Yılmaz, *Arşiv Belgeleri Işığında Pontus Meselesi*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, 163 s.

rı, 1856 İslahat Fermanı'ndan sonra daha da hızlandı. Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesinden de yararlanan Rumlar, dinî kuruluşlar içinde örgütlendiler. Bu dinî kuruluşlar, Pontus Devleti kurma çabalarına katılınca, Hıristiyan din adamları kendilerini siyasi bir görevi yerine getirmekle yükümlü gördüler. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonraki dönemde, Trabzon ve çevresinde Hıristiyanlık propagandası daha da yoğunlaştı. Bölgedeki Pontusçular, çalışmalarını gizleme ihtiyacı bile duymuyorlardı. Yunanistan'ın bağımsızlığı için 1813'te Odessa'da kurulmuş olan Etniki Eteryia Cemiyeti de yeniden harekete geçerek Doğu Karadeniz Bölgesinde Pontus Devleti'ni kurma çalışmalarına yöneldi.³ Bu iki sorun Birinci Dünya Savaşı öncesine ve sonrasında Osmanlı Devleti'ni siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda etkilemiştir. Başlıklar altında bu iki sorunun tarihi geçmişi ve günümüze yansımalarını inceleyelim.

2 A. Ermeni Sorunu ve Tehcir

Rusya ve diğer Avrupa ülkelerinin desteğini alarak siyasal örgütler kurmaya başlayan Ermenilerin bu konuda en büyük icraatları İsviçre'de kurulan Hınçak ile Rusya'daki Taşnak adlı örgütlerdi. Ermeniler, bu örgütler aracılığıyla koordine ettikleri ayrılıkçı faaliyetlerini büyük ölçüde Doğu Anadolu'da yoğunlaştırmışlardı. Çünkü Ermenilerin dini merkezlerinden olan Ahtamar bu bölgede; Erivan ise buraya yakın idi. Ermenilerin nüfusu, imparatorluğun diğer yerlerine göre Doğu Anadolu'da daha yoğun idi. Ayrıca bu bölge Rusya'ya komşu olduğundan, Ermeni faaliyetleri için uygun bir konuma sahipti. Ermenilerin 1886 yılında kurdukları Hınçak Cemiyeti, "Vilayat-i Sitte", yani Doğu Anadolu'daki altı vilayetin [Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Mamuratulaziz (Elazığ) ve Sivas] özerkliği için mücadele etmeyi amaç edinmişti. 1870-1880 yılları arasında Van'da "Araratlı", Muş'ta "Okulsevenler" ve "Doğu", Erzurum'da ise "Milliyetçi Kadınlar" adında Ermeni dernekleri ortaya çıktı.

Araratlı, Okulsevenler ve Doğu cemiyetleri, daha sonra birleşerek "Ermenilerin Birleşik Cemiyeti"ni meydana getirdiler. Bunların yanında, 1878'de Van'da "Kara Hac", 1881'de Erzurum'da "Anavatan Müdafileri" adında ihtilalci cemiyetler kuruldu. Bu cemiyetler daha sonra bu bölgede meydana gelecek olan Ermeni terör ve isyan hareketlerinde önemli rol oynayacaklardır. Çar II. Aleksandr zamanında, onun takip ettiği siyaset yüzünden Kafkasya'da Ermeni millî duygusu oldukça gelişmişti. Çar'ın 1881 yılında öldürülmesi üzerine, yerine geçen oğlu III. Aleksandr (1881-1894) Ruslaştırma siyasetine ağırlık vermiş, Kafkas Ermenilerinin millî duygularını köreltmeye, kiliselerine el uzatmaya ve baskı yapmaya başlamıştı. Bunun üzerine Ermeni millî örgütleri, daha çok Anadolu'da faaliyet göstermeye, uygun bir ortam olunca da Ermenistan devletinin temellerini Osmanlı ülkesinde atmaya kalkıştı.⁴ Bu durum, Osmanlı Doğu vilayetlerindeki Ermeni faaliyetlerinin yoğunluğunu daha da artırdı. Osmanlı Hükümeti, Doğu Anadolu'daki Ermeni faaliyetlerine karşı bir önlem olarak 1890'da "Hamidiye Alayları" adıyla askeri bir örgüt kurdu. Osmanlı Hükümetinin bu önlemine karşın, Doğu Anadolu'daki Ermeni hareketlerinde 1890'dan itibaren önemli bir artış görülür.

Ermeniler, Avrupa devletlerinin dikkatini çekmek ve Berlin Antlaşması'nın 61. maddesiyle Babıâli'nin yapmayı kabul ettiği Doğu Anadolu'daki ıslahatın gerçekleştirilmesini sağlamak için bölgede gösteri ve terör hareketlerine başlamışlardır. 20 Haziran 1890'da Erzurum'da bir Ermeni ayaklanması meydana gelmiştir. Ermeniler 15 Temmuz 1890'da İstanbul Kumkapı'da izinsiz gösteri yapmışlar; 1893 Eylülünde Merzifon'da güvenlik kuvvetlerine ateş açarak 25 askerin ölümüne sebebiyet vermişlerdir. 4 Ağustos 1894'te de Tokat'ta, posta arabasını basıp soymak istemişler ve çıkan çatışmada bir jan-

(3) Yusuf Sarımay, *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)*, ATAM Yay., Ankara, 1999, s. 1-78.

(4) Mehmet Saray, *Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri*, ATAM Yay., Ankara, 2005, s. 40-43.

darma eri şehit olmuştur. Doğu Anadolu'da Ermeni olaylarının en şiddetlisi Sason'da meydana gelmiştir. Kumkapı gösterisinin düzenleyicilerinden Mihran Damadyan ve Hamparsum Boyacıyan adındaki Ermeniler, Siirt vilayeti yanındaki Sason'a gelerek Ermeni halkı kışkırtmışlar; devlete vergi vermeme ve Müslümanlara karşı şiddet göstermeye davet ederek yaklaşık üç bin kadar Ermeni'yi 1894 yılında ayaklandırmışlardır.⁵ Bunun üzerine bölgeye asker sevk edilmiş ve isyan bastırılmıştır. Bu olayın hemen sonrasında Avrupa'da Türk aleyhtarı büyük bir propaganda başlatılmış, çatışmada ölen Ermenilerin sayısı mübalağalı rakamlarla verilmeye çalışılmıştır.

Sason'daki isyancıları kışkırtanlar arasında, İngiliz ve Rus memurlarının bulunduğu ortaya çıkması ve yakalanan çetelerin ellerindeki silahların Rusya ve İngiltere tarafından verilmiş olması, bu iki devleti telaşa düşürmüştür. Babiâli'nin ıslahatı kabul etmesine karşın, ülkedeki Ermeni isyanları durmadı; Avrupa devletleri, Balkanları Osmanlı Devleti'nden nasıl ayırdılar ise aynı oyunu şimdi de Doğu Anadolu'da sergilemek istiyorlardı. İleri sürdükleri konuların başında, gayrimüslimlerin yönetimde daha fazla söz sahibi olması gelmekteydi. Bu arada Ermeniler, Avrupa'nın dikkatini çekecek olaylar meydana getirmekten geri kalmıyorlardı. 30 Eylül 1895 tarihinde, Kadırga Limanı ile Patrikhaneden hareket eden Ermeniler, ıslahat isteğiyle İstanbul'da gösteriye başladılar. Doğu Anadolu'nun Ermeni Patriği İzmirliyan'ın idaresine verilmesi; kendilerine mali özerklik tanınması; Hamidiye Alaylarının kaldırılması ve silah yasağına son verilmesi gibi konular yer almakta idi. Göstericiler Sultan Ahmet Meydanı'ndan Sultan Mahmut türbesine kadar yürümüşler ve oradan Babiâli'ye doğru harekete geçmişlerdir.⁶

Avrupalı devletler, Hükümetin İstanbul'daki olaylar konusunda aldığı önlemleri, 3 Ekim 1895 tarihinde elçileri aracılığıyla Babiâli düzeyinde protesto etmişlerdir. Bu olay

lar İngilizlerin ıslahat konusundaki girişimlerini daha da güçlendirmiştir. Batı kamuoyu, bütünüyle Osmanlı Devleti aleyhine çevrilmiştir. Sonunda Hükümet, Avrupa devletlerinin doğudaki ıslahat konusunda ısrar ettikleri maddeleri inceleyerek bazı yeni önlemler almaya karar vermiş ve bir ıslahat kararnamesi hazırlamıştır. Bu kararname, 20 Ekim 1895 tarihinde üç büyük devletin elçilerine bildirilmiştir. Yine Ermeniler, dışarıdaki Ermeni komitacılarınca hazırlanan ve Ermeni Patriği İzmirliyan tarafından da onaylanan bir plan gereğince 26 Ağustos 1896 günü, İstanbul'da Osmanlı Bankasına saldırmışlar ve tarihte "Banka Vakası" olarak bilenen olayı çıkarmışlardır. Öte yandan Ermeniler, Viyana'da yaptırılan ve içine saatli bomba yerleştirilen bir arabayı, cuma günü II. Abdülhamit'in geçiş yoluna yakın bir yere park etmişlerdir. Ancak Sultan, camiden gecikerek çıktığı için patlayan bombadan yara almadan kurtulmuştur. Fakat bombanın patlaması etrafta bulunan 26 kişinin ölümüne, 58 kişinin yaralanmasına ve 20 kadar da atın telef olmasına neden olmuştur.

Adana olayları, Osmanlı Devleti'nde "31 Mart Vakası" olarak bilinen (13 Nisan 1909) hadisenin hemen ertesi günü başlamıştır. Ermeniler, diğer olaylarda olduğu gibi bu kez de Osmanlı yönetiminin en güçsüz olduğu zamanda hadise çıkartıp bağımsız bir "Ermenistan"ın bir an önce kurulmasını amaçlamışlardır. Ermeniler, Adana ve çevresinde zayıf buldukları Müslüman mahallelerine saldırmışlar ve kadın, çocuk demeden Türkleri öldürmeye başlamışlardı. Dörtüyl Ermenileri, kendi bölgelerindeki Müslümanları etkisiz duruma getirdikten sonra, Cebelbereket Sancağı'nın merkezi olan Erzin kasabasına doğru ilerleyince Cebelbereket mutasarrıfı Asaf Bey, civar sancaklara telgraf çekerek onlardan yardım istemiştir. Böylece olaylar giderek şiddetlenmiştir. Piskopos Mu-

(5) Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1997, s. 491-493.

(6) Hüseyin Nazım Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi*, (Hazırlayan: Necati Aktaş, Mustafa Oğuz, Mustafa Küçük), Cilt: I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1998, s. 150-178.

şeg de olayların daha ikinci günü Adana'dan İskenderiye'ye kaçmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Ermeni olayları yeniden şiddetlendi. Rusya; Doğu Anadolu'da Erzurum, Erzincan, Bitlis ve Muş'u işgal etti. Bu bölgelerde Ermenileri tekrar silahlandırdı. Türk köylerine baskınlar düzenleyen Ermeniler sivil halka zararlar verdiler. Şubat 1915'te Van'da olaylar başlattılar. Komitecilerle kilisenin ortaklığında gelişen bu olaylarda Akdamar Ruhban Okulu, yönetim merkezi olmuştu. Dönemin Van valisi Cevdet Bey Türkleri Ermeni vahşetinden korumak için bölgeden göç ettirdi. Ancak göç eden Türkler yollarda Ermeni çeteleri tarafından katledildiler. Örneğin Van'ın Zeve Köyü'nün bütün halkı; kadın, çocuk ve yaşlı demeden Ermeniler tarafından katledildi. Bunun gibi yüzlerce köy daha yakılıp yıkıldı.⁷

Ermeni Tehciri

4

Osmanlı Devleti'nin ölüm kalım savaşı verdiği bu sırada Ermeniler, gerek cephe gerek cephe gerisinde düşmanların işine yarayacak faaliyetlerini bütün ülkeye yaymışlardı. Hatta Ermenilerin top yekûn bir isyana hazırlandıkları seziliyordu. Nitekim Ermeniler tarafından sistemli olarak köylere kadar iletilen talimatta:

- Kim olursa olsun her Ermeni aslî ihtiyaçlarından bazılarını satmak suretiyle silahlanmalıdır.
- Seferberlik ilanıyla silah altına çağrılan Ermeniler bu çağrıya uymayacaklar, Müslümanlar da dâhil çevrelerindeki halkı da orduya katılmaktan men edeceklerdir.
- Her ne suretle olursa olsun silah altına alınmış olan Ermeniler ordudan firar edip Ermeni çetelerine ve gönüllü birliklerine katılacaklardır.
- Rus ordusu sınırı geçer geçmez komiteciler, firariler ve çeteler, Rus ordusuna katılarak Osmanlı ordusuna saldıracaklardır.

- İkmal yollarını ve telgraf hatlarını kesmek suretiyle Osmanlı ordusunun iase ve istihbaratını sekteye uğratacaklardır.
- Cephe gerisinde, iki yaşına kadar olan bütün Müslümanları gördükleri yerde ve her fırsatta katledeceklerdir.
- Müslüman halkın yiyecek, mal ve mülkünü ele geçirecek veya yakıp yıkacaklardır.
- Terk edecekleri ev, hububat, kilise ve hayır kurumlarını yakıp Müslümanları bunların suçlusunu olarak ilan edeceklerdi.
- Resmî devlet dairelerini kundaklayacak, Osmanlı zaptiye ve jandarmalarını pusuya düşürüp katledeceklerdir.
- Cepheden yaralı dönen Osmanlı askerlerini öldüreceklerdir.
- Şehir, kasaba ve köylerde isyan ve ihtilaller çıkaracaklardır.
- Müslüman askerlerin ve sivil halkın morallerini bozarak göçe mecbur edeceklerdir.
- Bomba, silah imal, tedarik veya ithal ederek bütün Ermenileri silahlandıracaklardır.
- Ermenilerin yaptıkları isyan, ihtilâl ve katliamın faturasını Müslümanlara çıkararak, bunu iç ve özellikle dış kamuoyunda neşreceklerdir.
- İtilaf Devletleri hesabına casusluk ve rehberlik yapacaklardır.

Ermeniler bu talimatı derhal uygulamaya koydular. Türk halkına en büyük zararı Birinci Dünya Savaşı'nda veren Ermeniler, Ruslar hesabına casusluk yaptılar, seferberlik emrine uymayarak askerden kaçtılar. Askere gelenler ise topluca silahları ile birlikte Rus ordusu tarafına geçerek, vatana ihanet suçunu işlediler. Osmanlı Devleti Çanakkale'de

(7) Salahi R. Sonyel, "Tehcir ve Kırımlar Konusunda Ermeni Propagandası Hıristiyanlık Dünyasını Nasıl Aldattı", *Bellekten*, Cilt: XLI, sayı:161, Ankara, 1977, s. 143-144.

savaşırken, Ermeniler öncelikle doğu ve güneydoğuda birçok ayaklanmalar çıkardılar. Bunların en önemlileri Zeytun (1914), Bitlis (1915) ve Van (1915) isyanlarıdır.⁸ Ermenilerin isyan ve katliamlarına sadece Rusya değil, Fransa, İngiltere gibi İtilaf Devletleri de maddî ve manevî destek verdiler. Bu desteği vermekteki asıl amaçları, Osmanlı Devleti'ni içten de yıkmaktı. İtilaf Devletleri, barış zamanında Ermenileri Osmanlıların iç işlerine karışabilmenin anahtarı saymışlardı.⁹ Savaş zamanında ise onları doğal müttefikleri gibi görüp Osmanlı'yı cephe gerisinden yıkmaya çalışacaklardı. Komitecilerin yanında özellikle Rus sınırına yakın bölgelerde, Ermeni halkın da devlete isyan ettiğini gören Osmanlı Dâhiliye Nezareti 24 Nisan 1915'te Ermeni komite merkezlerinin kapatılması, belgelerine el konulması ve komite elebaşlarının tutuklanmasını bir genelge ile ilgili makamlara bildirdi. Sözü edilen genelge günümüz Türkcüsü ile şöyledir:

Hınçak, Taşnak ve benzeri komitelerin gerek başkentte ve gerek diğer illerde bulunan şubelerinin derhal kapatılmaları, belgelerine, kesinlikle kaybolmayacak bir biçimde, el konulması, komitelerin başkan ve ileri gelenlerinden hükümetçe tanınan fanatik kişilerle, önemli ve zararlı Ermenilerin hemen tutuklanması buldukları yerlere devam ve oturmalarında sakınca görülenlerin uygun görülecek yerlerde toplattırılarak kaçmalarına fırsat verilmemesi, gerekli görülecek yerlerde silah aramasına başlanması ve gerekenlerin derhal Divanıharb'e verilmesi hükümetçe kararlaştırılmış olduğundan; bu konuda sivil memurlarla işbirliğinde bulunulması ve onlar tarafından istenilecek her türlü yardımın hemen yerine getirilmesi önemle rica olunur.

Başkomutan Vekili Enver

Bu genelge üzerine İstanbul'da Hınçak ve Taşnak Ermeni komitelerinin elebaşlığını yapan 2345 kişi tutuklandı. Ermenilerin "soy kırım yıl dönümü" diye andıkları ve her yıl Amerika Birleşik Devleti'nin meclislerine getirilen "24 Nisan" günü meselesi, bu genel-

genin yayınlandığı günü işaret eder. Alınan bu önlemler de sonuç vermeyince 27 Mayıs 1915 tarihinde *Tehcir Kanunu* çıkarıldı.¹⁰ Savaş alanı içindeki Ermenileri göç ettirme ve yerleştirme ile ilgili bu geçici kanun 1 Haziran 1915'te Takvim-i Vekayî Gazetesi'nde yayınlandı. 1912 yılında yapılan nüfus sayımına göre Osmanlı Devleti topraklarında 1 milyon 300 bin Ermeni yaşamaktaydı. Bu kanunla, bölgedeki Ermenilerden sadece isyan hareketine karışanlar savaş bölgesinden alınıp, ülkenin güvenli bölgelerine göç ve yerleşime tabî tutuldular. Bu uygulama aynı zamanda Ermeni halkın can güvenliğini de sağladı. Çünkü bu çeteler terör eylemine ve isyana katılmayan Ermenileri de öldürüyorlardı. Tehcir Kanunu'na göre göç ettirilen 702 bin 900 Ermeni için uygun görülen bölge yaklaşık bugünkü Güneydoğu Anadolu'nun güneyi ile Kuzey Suriye arasında kalan bölge idi. Tehcir Kanunu üç maddeden oluşuyordu:

Madde 1: Sefer zamanında ordu, kolordu ve tümen komutanları ve bunların vekilleri ve bağımsız bölge komutanları, halk tarafından herhangi bir şekilde hükümet emirlerine, yurt savunmasına, mevcut düzene ve güvenlik işlerine karşı durum alan ve silahla saldıran ve direnenleri görürlerse hemen askerî kuvvetlerle karşı koyacaklardır, saldırı ve direnmeyi kökünden yok etmekle yetkili ve yükümlüdürler.

Madde 2: Ordu ve bağımsız kolordu ve tümen komutanları, askerî nedenlere dayanan, casusluk ve hainliklerini hissettikleri bölge halkını, tek tek veya toplu olarak memleketin diğer bölgelerine gönderilebilirler ve oralarda oturabilirler.

Madde 3: Bu kanun yayımlandığı tarihten itibaren geçerlidir (27 Mayıs 1915).

Yapılanlar sadece ülkenin içinde bulunduğu çok zor durum ve mevcut tehlike nede-

(8) Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara, 1990, s. 70-90.

(9) Hüsamettin Yıldırım, *Türk-Rus-Ermeni Münasebetleri 1914-1918*, KÖK Yayınları, Ankara, 1990, s. 41.

(10) Kemal Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917*, TTK Yayınları, Ankara, 2005, s. 45.

niyle çıkabilecek olayların önlenmesidir. Aynı bölgelerde Ermenilerden başka Süryani, Kildani, Rum ve Musevi gibi başka gayrimüslimler de vardı. Bunların hiçbirisine dokunmayıp, sadece Ermenilerin göç ettirilmiş olması anlamlıdır. Göç ettirme sırasında Osmanlı Devleti işi olurlarına bırakmadı. Savaş içinde olmasına rağmen, her türlü önlemi aldı. Bu amaçla Dâhiliye Nezareti 1915'te çeşitli defalar, savaş durumu ve olağanüstü politik zorluklar nedeniyle başka bölgelere gönderilen Ermenilerin barınmaları, yedirilip içirilmeleri ile ilgili konuları kapsayan, yönetmelikler yayınlandı. Bu yönetmeliklerle devletin aldığı koruyucu tedbirler özetle şunlardır:

- Yerleri değiştirilen Ermenilerin her türlü vergileri ertelenmiştir.
- Ermenilerin diledikleri eşyalarını beraberinde götürmelerine izin verilmiş, gayrimenkullerinin de ucuza satılması için tedbir alınmıştır.
- Tehcire tabi tutulan Ermenilerin yol boyunca her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli memurlar tayin edilmiştir.
- Gerek sevk merkezlerinde ve gerekse sevk sırasında göçmenlere saldırılmaması için gerekli tedbirler alınmış, saldırıyanlar ise hemen yakalanıp Divan-ı Harbe gönderilmiştir.
- Yerleştirilecekleri yerlerde tarım arazilerinin verimli olması ve suyun bulunması istenmiş, can ve mal güvenlikleri için karakolların kurulması sağlanmıştır.
- Katolik ve Protestan Ermenilerin yerleri değiştirilmemiştir.
- Ermeni milletvekillerinin, Türk ordusundaki Ermeni askerlerin, subayların ve askerî doktorların aileleri nakledilmemiştir.
- Yaşlılar, güçsüzler, körler, dul ve yetimler tehcire tabi tutulmamıştır.

- Bütün bu ilkelerin uygulanmasında sırasıyla kaymakam, mutasarrıf ve valiler sorumlu tutulmuşlardır.

Osmanlı Devleti, Tehcir Kanunu'ndan sonra göç ettirilen Ermenilerin her türlü ihtiyacını sağladı. Gittikleri yerde eski mesleklerini ve işlerini sürdürebilmelerine imkân tanıdı. Buna göre yeni yerlerine yerleşene kadar güvenlik ve yeme içme ihtiyaçlarının sağlanması, önceki durumlarına uygun olarak kendilerine arazi ve emlak temini, muhtaç olanlara ev yapılması, tohumluk ve tarım aleti verilmesi; zeytinlik, dutluk, bağ, dükkân ve fabrikaların açık artırma ile satılarak, bedelinin sahiplerine verilmesi sağlandı. Tehcir sırasında Anadolu'nun savaş alanından alınarak, Suriye'ye göç ettirilen Ermeniler bir Türk müfrezesi eşliğinde yola çıkarıldılar. Ermeni çeteleri ise dağlara çekilerek etkisiz hâle geldiler. Göç ettirilen Ermeniler içinde tabii ki o günün şartları ile yolda salgın hastalık gibi nedenlerle ölenler oldu. Hatta yolculuğu yaptıran Türk birliğinin üçte biri de bu yolculuk esnasında hayatını kaybetti. Ermenilerin tehcir dâhil, bütün bu olaylar sırasında kaybı tarafsız araştırmacıların verdiği rakamlara göre ortalama 300 bindir. Oysa Rus resmi belgelerine göre sadece Erzurum, Bitlis, Trabzon, Van ve Erzincan'da Ermeniler yaklaşık 600 bin Türkü öldürdü ve 500 binini de göç etme zorunda bıraktı. Tehcir Kanunu 24 Ekim 1916'da tamamen durduruldu. Ermeni ayaklanmalarına destek veren Bogos Nubar Paşaya göre aynı dönemde ölen Türklerin sayısı 1.400.000'dir ve bunun önemli bir bölümüne Ermeni saldırıları neden olmuştur. Ancak ölenler Müslüman olduğu için hiçbir Avrupalı yazar veya devlet adamı bunların sefalet ve felâketini anlatmamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı içerisinde kendisini korumak için çıktığı ve uyguladığı Tehcir Kanunu'na İngiltere, Fransa ve Rusya'nın başını çektiği büyük devletler karşı çıktılar. Bu devletler siyasi ve ekonomik çıkarları için yer değiştirme uygulamasını bir soy kırım gibi göstermek

ve dünya kamuoyunu bu konuda ikna etmek için yoğun bir propagandaya başladılar. İşte soy kırım iddiası olarak ileri sürülen olayların tarihçesi budur. Anadolu'da kalan (tehcire tabi tutulmayan) Ermeniler ise Osmanlı Devleti'nin güvencesi altında ticarî ve sosyal faaliyetlerine devam ettiler.

Birinci Dünya Savaşı içinde, Rusya'da Bolşevik İhtilali yaşandı ve bu ihtilâl sonucunda Çarlık Rusyası yıkıldı. Yeni kurulan Rus hükümeti Birinci Dünya Savaşı'ndan ayrıldı. Rus kuvvetleri Osmanlı topraklarından çekilirken Ermeniler de beraber kaçmak zorunda kaldılar. Çünkü yaptıkları bunca katliamdan sonra, Türklerle aynı topraklar üzerinde kalamayacaklarını anladılar. Bu çekiliş sırasında yaptıkları mezalim dünya tarihinin kara sayfalarından biri olmuştur. Bugün bu Ermeniler dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşamaktadırlar. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti yenildi ve imzaladığı Mondros Ateşkes Anlaşması ile savaş sona erdi. Osmanlı Devleti, 31 Aralık 1918'de *Geri Dönüş Kararnamesi*'ni çıkardı. Geri dönen Ermeniler eski mal ve mülklerini yeniden aldılar. Ermeniler 1918 tarihini takip eden dönemde yeniden harekete geçtiler. İngilizlerin yardımına güvenilek Doğu Anadolu Bölgesi'ni işgal hevesine düştüler. Aralık 1918'de Aras Vadisi'nden hareketle Türk bölgelerinde yağma ve katliamlar yaptılar. İlerleyen Ermeniler; Gümrü, Açmiyazin, Iğdır ve Kars'a kadar geldiler. Diğer taraftan Fransa işgal ettiği Adana, Maraş, Urfa, Antep bölgesinde doğu lejyonu için Ermenilerden asker toplamaya başladı. Karşılığında da Anadolu'da kendi payına düşen Kilikya'nın Ermenilere terk edileceğini vaat ediyordu.

Osmanlı Devleti temsilcilerinin imzaladığı Sevr Antlaşması'nda Doğu Anadolu'nun kuzey yarısında bir Ermeni Devleti'nin kurulması hükmü yer alıyordu. Ancak, Kanunuesasi'ye göre (1876) uluslararası bir antlaşmanın hukukî açıdan geçerli olabilmesi için meclis tarafından onaylanması gerekiyordu. Oysa bu sırada son Osmanlı Mebusan Meclisi da-

ğıtılmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi ise bu antlaşmayı onaylamamış ve imzalayanları vatan haini saymıştı. Bu nedenle Sevr Antlaşması'nın hukukî bir geçerliliği yoktu.

Kurtuluş Savaşı'nda yeniden isyan eden Ermeniler Doğu Anadolu'yu ele geçirmek için harekete geçtiler. Rusya Ermenileri ve ordusuyla iş birliği yaparak Kars ve Doğu-bayazıt'ta toplu kıyımalar yaptılar. Gelişmeler üzerine, Mustafa Kemal, Kazım Karabekir'i tam yetki ile Doğu Cephesi Komutanlığı'na atadı. Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk Ordusu Ermenileri yenilgiye uğrattı. 3 Aralık 1920'de yapılan Gümrü Antlaşması ile Ermeniler, Türkiye üzerinde hiçbir hakları olmadığını kabul ettiler. Daha sonra Ermenistan Sovyetler Birliği'ne katılınca, Sovyetlerle imzalanan Moskova ve Kars Antlaşmaları ile bu durum pekiştirildi. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonucunda, önceleri 1.300.000 olan Ermeni nüfusundan yaklaşık sadece 70.000 kadarı Türkiye Cumhuriyeti'nde kaldı. Diğerleri de Kafkasya'ya, Amerika'ya ve Avrupa'ya gittiler.

Ermenilerin Yerleşim Sorunu ve Azınlıklar Meselesi

Doğu Cephesi'nde Ermenilere karşı kazanılan zaferden sonra Batı ve Güney cephelelerinde de millî mücadele kazanıldı. İtilaf Devletleri işgal ettikleri topraklarımızı boşaltmak zorunda kaldılar. Savaş sonu kesin antlaşma yapmak için Lozan'da konferans toplandı.

Lozan Konferansı'nda İngiliz baş delegesi Lord Curzon, azınlıklar, özellikle Ermeniler konusunda diğer delegelerin ve Ermenilerin sözcülüğünü yaptı. Bu konferansta yaptığı konuşmasında; Türkiye'de Rumların, Yahudilerin, Asurilerin, Kildanilerin ve Nasurilerin himaye görmesi gerektiğini söylemiş, özellikle Ermeni yurdu konusunu yeniden gündeme getirmişti. Lord Curzon, Doğu Anadolu veya Kilikya'da bir bölgenin Milletler Cemiyeti'nden bir temsilcinin kontrolün-

de; Türk kanunları altında ve bir Türk genel valisinin idaresinde Ermeni bölgesi olarak belirlenmesini istedi. Ancak Lozan Konferansı'na katılan Türk delegasyonu bu istekleri kesinlikle kabul etmedi. Bundan sonra bu konuda bir daha herhangi bir görüşme olmadı. Daha sonra Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili 37 ve 45. maddeleri Türkiye Ermenileri için de geçerli oldu.

Lozan'a Göre Azınlık Hakları: Lozan Antlaşması'nda azınlık hakları konusunda Türk tarafının tezi kabul edilmişti. Buna göre Türk vatandaşı olan gayrimüslimler, medenî ve siyasi haklar bakımından Müslümanlarla eşit haklara sahip oldular. Türkçenin dışındaki dilleri; dinî işlerinde, ticarî ve özel ilişkilerinde kullanabilecekler, her türlü gazete, dergi ve kitapları kendi dillerinde yayınlatabileceklerdi. Yine masraflarını kendileri karşılamak şartı ile okullar açabilecek dinî kurumlar oluşturabileceklerdi. Lozan Antlaşması'nda azınlık hakları olarak belirlenen bu hakları Türkiye Cumhuriyeti Devleti Milletler Cemiyeti'nin kefaleti ve denetimi altında kabul etmiştir. Yani kendi Anayasası ile değiştirme hakkına sahip değildir. Zira Lozan Antlaşması uluslararası nitelikte bir anlaşmadır.

Ermeni İddiaları ve Asala

Lozan Antlaşması'nda azınlık hakları konusunda belirlenen esaslarla Türk Devleti vatandaşlarından olan Ermeniler, Türk Medeni Kanunu kabul edilince kendileri için azınlık statüsü istemediklerini açıkladılar. Bundan sonra Ermeni toplumu diğer vatandaşlar gibi yaşamaya devam etti.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya devletleri NATO ve Varşova Paktı üyeleri olarak iki kutba ayrıldı. Rusya, NATO üyesi olan Türkiye'nin güç kazanmasını kendi çıkarlarına uygun bulmadığı için kendi bünyesinde bulundurduğu Ermenistan Devleti'ni kullanmaya başladı. Erivan merkezli Ermenistan Devleti ve dünyanın değişik ülkelerinde yaşayan Ermeniler yeniden büyük Ermenistan rü-

yası görmeye başladılar. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üyesi bulunduğu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu dünyada soy kırım suçunu önlemek ve yapanları cezalandırmak için 1948'de "Soy kırım Sözleşmesi"ni kabul etti. Türkiye bu sözleşmeyi 1950'de kabul etti.

Birleşmiş Milletler soy kırımın tanımını şöyle yapmıştı: *İrk, milliyet, etnik ve din farklılıkları nedeniyle insan gruplarının yok edilmesidir. Bu grubun üyelerini öldürmek, maddi ve manevi acılar yaşatmak, doğumlarını engelleyici önlemler almak, bir grubun çocuklarını zorla başka bir gruba aktarmak gibi yöntemler uygulanmasıdır.*

Ermenilerin iddiaları ile Birleşmiş Milletlerin soy kırım tanımı arasında karşılaştırma yapıldığında Ermenilere soy kırım yapılmadığı açıkça görülebilir.

1965'te jeopolitik ve jeo-stratejik konunun önemi paralelinde Türkiye'nin güçlenmesinden çekinen yakın komşuları ve Avrupa devletleri Ermeni iddialarını çıkarları için yeniden gündeme getirdiler. 1965'ten sonra Fransa ve ABD'de faaliyet gösteren "Ermeni Diasporası" adı altında bir kısım Ermenilerin kurduğu örgüt, kendi maddi çıkarları için asılsız iddialarla dünya kamuoyunu yanıltmaya başladılar. Bunun için uygulamaya koydukları "Dört T" olarak adlandırılan planları şu dört kavrama dayanmaktadır: Tanıtım, Tanınma, Tazminat ve Toprak. Yani sözde iddialarını terör yoluyla tanıtacaklar, sözde iddiaları dünya kamuoyunda kabul edilip Türkiye tarafından tanınacak, ardından Türkiye'den tazminat alınacak ve sonuçta da büyük Ermenistan hayalini gerçekleştirmek için gerekli toprak koparılacaktır. Bu amaçla 20 Ocak 1975'te açılımı "Ermenistan Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu" olan, kısa adı ile ASALA kuruldu. Bu terör örgütü ilk kez Dünya Kiliseler Birliği, Beyrut Bürosu'na bombalı saldırı ile adını duyurdu. Asala, Osmanlı Devleti'nde 1915'te Ermenilere soy kırım yapıldı iddiası ile Türk toprakları üzerinde bir Ermeni devleti kurmak istiyordu.

Silahlı mücadele amacını taşıyan Asala'nın hedefi, elde edeceği Anadolu topraklarını Ermenistan Cumhuriyeti'ne bağlanmaktı. Bu amacı taşıyan Ermeni teröristler ve Asala şimdiye kadar Türk temsilciliklerine yönelik şu silahlı eylemleri gerçekleştirdiler.

- 27 Ocak 1973'te Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar ve Konsolos Bahadır Demir şehit edildi.
- 22 Ekim 1975'te Viyana Büyükelçimiz Danış Tunalıgil şehit edildi.
- 24 Ekim 1975'te Paris Büyükelçimiz İsmail Enez ve makam şoförü Talip Yener şehit edildi.
- 16 Şubat 1976'da Beyrut Büyükelçiliği Başkâtibi Oktar Cirit şehit edildi.
- 9 Haziran 1977'de Vatikan Büyükelçimiz Taha Carım şehit edildi.
- 2 Haziran 1978'de Madrid Büyükelçimizin eşi Necla Kunalp ve emekli büyükelçi Beşir Balcioğlu makam aracına yapılan saldırıda şehit edildiler.
- 12 Ekim 1979'da Lahey Büyükelçimizin oğlu Ahmet Benler şehit edildi.
- 22 Aralık 1979'da Türkiye'nin Paris Turizm Müşaviri Yılmaz Çolpan şehit edildi.
- 31 Temmuz 1980'de Atina Büyükelçiliğimiz İdarî Ataşesi Galip Özmen ve kızı Neslihan Özmen şehit edildiler.
- 17 Aralık 1980'de Türkiye'nin Avustralya-Sydney Başkonsolosu Şarık Arıyak ve koruması Engin Sever şehit edildiler.
- 4 Mart 1981'de Paris Büyükelçiliğimiz Çalışma Ataşesi Reşat Morali ve din görevlisi Tecelli Arı şehit edildiler.
- 9 Haziran 1981'de Cenevre Başkonsolosumuz sekreteri Mehmet Savaş Yeryüz şehit edildi.
- 24 Eylül 1981'de Paris Başkonsolosluğu binası 4 Ermeni terörist tarafından

işgal edildi. 56 Türk görevli ve vatandaş rehin alındı. Güvenlik görevlisi Cemal Özen şehit edildi.

- 2 Nisan 1981'de Kopenhag Çalışma Ataşemiz Cavit Demir, Ermeni saldırılarınca yaralandı.
- 25 Ekim 1981'de Roma Büyükelçiliğimizin ikinci kâtibi Gökberk Ergenekon saldırıya uğrayarak yaralandı.
- 28 Ocak 1982'de Los Angeles Başkonsolosumuz Kemal Arıkan şehit edildi.
 - 5 Mayıs 1982'de Boston Fahri Başkonsolosu Orhan Gündüz şehit edildi.
 - 7 Haziran 1982 'de Lizbon Büyükelçiliği İdarî Ataşesi Erkut Akbay ve eşi Nadide Akbay şehit edildiler.
 - 27 Ağustos 1982'de Ottawa Büyükelçiliğimiz Askerî Ataşesi Atilla Altıkat şehit edildi.
 - 9 Eylül 1982 Burgaz Başkonsolosluğu İdarî Ataşesi Bora Suelkan şehit edildi.
 - 7 Ağustos 1982'de iki Asala teröristi, Ankara Esenboğa Havalimanına silahlı baskın yaparak 8 kişiyi öldürdü, 72 kişiyi yaraladı.
 - 9 Mart 1983'te Belgrad Büyükelçimiz Galip Balkar şehit edildi.
 - 14 Temmuz 1983'te Brüksel Büyükelçiliği İdarî Ataşesi Dursun Aksoy şehit edildi.
 - 27 Temmuz 1983'te Lizbon Büyükelçilik Müsteşarının eşi Cahide Mihçioğlu yapılan saldırıda şehit edildi.
 - 16 Haziran 1983'te İstanbul Kapalıçarşı saldırısını düzenleyen Ermeni teröristler 2 kişiyi öldürdü. 21 kişiyi de yaraladı.
 - 15 Temmuz 1983'de Türk Hava Yollarının Paris Orly Havalimanı Bürosu bombalandı. Olayda 2'si Türk 8 kişi öldü, 63 kişi yaralandı. Bu olay, tarihe *Orly Katliamı* olarak geçti.

- 28 Nisan 1984'te Tahran Büyükelçiliğimizin sekreterinin eşi olan işadamı Işık Yönder şehit edildiler.
- 20 Haziran 1984'te Viyana Büyükelçiliğimiz Çalışma Ataşesi Erdoğan Özen şehit edildi.
- 19 Kasım 1984 Türkiye'nin BM Temsilciliğinde görevli Enver Ergun şehit edildi.

Ermeni terör örgütleri dış dünyanın tepkileri üzerine 1980'li yıllarda taktik değiştirerek, PKK terör örgütü ile iş birliğine girdiler. 1984 yılında ASALA ile PKK işbirliği yaptı. Böylece Ermeni terörü geri plana çekilerek PKK terörü öne çıkarıldı. Belgelerle, Bekaa ve Zeli kamplarında iki terör örgütünün birlikte eğitim gördükleri açıktır. Türk güvenlik güçlerinin PKK terör örgütü ile mücadelede başarı sağlanması üzerine Ermeni diasporası bu kez emellerini Ermenistan Devleti tarafından verilen açık destekle sürdürdü. 1991 yılında Ermenistan bağımsız oldu. Türkiye dağılan Sovyetler Birliği'nin diğer cumhuriyetlerini tanıdığı gibi Ermenistan'ı da tanıdı. Ancak iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulamadı. Çünkü 23 Ağustos 1990'da kabul edilen Ermeni Bağımsızlık Bildirgesi ve anayasasının 11. maddesinde "Ermenistan Cumhuriyeti, Osmanlı Türkiyesi ve Batı Ermenistan'da gerçekleştirilen 1915 soy kırımının uluslararası kabul görmesi çabasını destekler" maddesine yer verilmişti. Ermenistan Cumhuriyeti, Türkiye'ye yönelik iddialarını bir devlet politikası hâline getirdi. Ermenistan Anayasası'nın giriş bölümünde Ermenistan Bağımsızlık Bildirisinde kayıtlı ulusal hedeflerin Ermeni Devleti'nin temel ilkeleri olduğu beyanı, yine Ermenistan Anayasası'nın 13. maddesinin 2. paragrafında Devlet Arması'nda Ağrı Dağı'nın bulunduğu kaydı yer almaktadır.

Ermeniler, zulme ve haksızlığa uğramış bir toplum imajı yaratarak sözde soy kırımın tanınması için girişimlerini artırdılar. Birçok ülkede bunu kabul ettirdiler. Hatta Avrupa

devletlerinin bazılarında ve Amerika okullarında sözde soy kırım iddiaları ders olarak okutulmaya başlandı. Çünkü Ermeniler bu oldukları ülkelerde özellikle ABD'de oylarını bölmeyerek önemli bir siyasî güç oluşturdular. Oylarını verdikleri partilere şart olarak isteklerini öne sürdüler ve kabul ettirdiler. Türkiye-Ermenistan ilişkileri Ter-Petrosyan yönetiminde ılımlı bir dönem geçirdi. Ancak 1998'de Taşnaksutyun örgütünün gizli lideri Koçaryan'ın cumhurbaşkanı olmasından sonra ilişkiler daha da gerginleşti. Koçaryan yaptığı resmi bir konuşmada "Soy kırımını hiçbir zaman unutmayacaklarını, dünyaya bu trajediyi hatırlatmak durumunda olduklarını, soy kırımının cezasız kaldığını, uluslararası tanıma ve kınamanın layık olduğu şekilde gerçekleşmediğini" ifade etti ve 4 T planının uygulanmasına hız verdi. Koçaryan gibilere en güzel cevabı yine Türkiye'de yaşayan Ermeni cemaati verdi. Kandilli Ermeni Kilisesi Başkanı, Dikran Kevorkan;

Soykırım ve tehcir farklı anlamlara gelir. Emperyalistlerin oyunları, Ermeni idarecilerin apolitik düş öncülerini (Medya, kilise, din adamları) bütün bu olaylara sebep olmuştur. Bugün dünya üzerindeki Ermenilerin en rahatlıkla, en güçlü şekilde kendi kimliklerini muhafaza ettikleri ülke Türkiye'dir. Yurt dışında, Diasporadaki Ermeniler, isimlerini değiştirerek mücadeleye giriyor. Çünkü oralarda, bir kültür ağırlığıyla, o insanların kültürünü eritmek var. Bugün Türkiye'nin aleyhine konuşan Diasporadaki Ermeniler çok iyi biliyorlar ki, Amerika'nın belli kiliselerinde kurban ayinleri Pazar günleri İngilizce yapılıyor, Ermeniler ana lisanlarını kaybediyorlar.

Bunu söylediğim zaman kötü kişi oluyor. Biz onun için Türkiye'deki Ermeni vatandaşlar olarak üzüntümüzü dile getiriyoruz. Ne için? Atatürk'ün emanet ettiği Kuvayimilliyeye ruhuna bir haksızlık yapılmaktadır. PKK! ASALA! Bütün bunlar dışarıdakilerin oyunudur. Biz Türkiye'deki vatandaşlar olarak Ermenilere bir haksızlık yapıldığını düşünmüyoruz. Erme-

niler eğer akıllıysa maşa olarak kullanılmasınlar. diye cevap verdi.

Ermeniler asılsız soy kırım iddialarını kabul ettirmek için lobi faaliyetlerinde buldukları ülkelerin hükümetlerini ve parlamentolarını etkilemeye çalıştılar. Maalesef 24 Nisan gününü başta Fransa, İtalya, Arjantin, Rusya, Kanada, Yunanistan, Lübnan, Vatikan, Uruguay ve Güney Kıbrıs Rum yönetimi olmak üzere, ABD'nin yirmi yedi eyaletinde kabul ettirdiler. Tarihî gerçeklerden uzak olan bu durumun kabul edilmesindeki asıl amaç siyasî alanda Türkiye'yi zor duruma düşürmektir. Bütün bu siyasal kararların ve çabaların arkasında çok farklı amaçlar bulunduğu kuşkusuzdur. Hukukî bakımdan bağlayıcılığı olmayan bu kararların, uluslararası camiada etkili olduğu görülmektedir. Zamanla bu tasarılarla gündeme getirilen taleplerin, Türkiye'nin dış ilişkilerinde (Avrupa Birliği vb.) bir "dayatma" unsuru olarak kullanılması da söz konusu olabilecektir.

Ermenilerin soykırım iddialarına karşı Türkiye 2001 yılı sonunda "Asılsız Soy kırım İddialarıyla Mücadele Koordinasyonu Kurulu"nu oluşturdu. Bu kurul Ermeni iddialarının asılsızlığı konusunda bilimsel çalışmalara başladı. Ayrıca Ermeni sorunu okulların müfredat programlarına alınarak gençlerin bilinçlendirilmesi süreci başlatıldı.

Birinci Dünya Savaşı sebebiyle Kafkas cephesinde bulunan Osmanlı ordularına ihanet eden ve Ruslarla birlikte hareket ederek Van, Kars ve Erzurum gibi Osmanlı vilâyetlerinin Rusların eline geçmesine yardımcı olan Ermenilere karşı, Osmanlı Devleti'nin tehcir uygulaması, her devletin tabii olarak kendini müdafaası olarak görülmelidir. Özellikle Osmanlı Devleti'ni aralarında paylaşmayı düşünen Rusya, İngiltere, Almanya, Fransa gibi batı devletleri tarafından kışkırtılarak harekete geçirilen Ermenilerin, komiteler ve dernekler kurarak bağımsız bir Ermenistan oluşturma çabaları, savunmasız masum pek çok Türkün öldürülmesiyle

sonuçlanmıştır. Öyle ki, Kars'ta, Van'da, İzmit'te, Erzurum'da, Bitlis'te ve diğer Osmanlı vilâyetlerinde akıl almaz hunharlıkla gerçekleştirilen katliamlar, işgalci Rus komutanları bile tiksindiren boyutlara ulaşmıştır. Nitekim Rus ve Ermeniler tarafından sadece Kars ve Ardahan'da otuz bin Müslümanın katledildiği belirtilmekte, bu sayı bütün Osmanlı vilâyetleri genelinde düşünülecek olursa yüz binleri geçmektedir.

Osmanlı Devleti, bir tedbir olarak, savaş müddetince, önce savaş sahasına yakın yerlerdeki Ermenilerden başlamak üzere mecburi iskân uygulamıştır. Daha sonra bu nakil, Ermeni çetelerinin katliamdan vazgeçmemeleri ve Osmanlı Devleti aleyhine yabancı devlet mensuplarına bilgi aktarmaları sebebiyle, Katolik ve Protestan mezhebinde olanlar ile yetimler, kimsesiz kadınlar ve hastalar hariç olmak üzere, diğer bütün Ermenileri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bununla beraber devlete bağlılığı bilinen Ermeniler, bu kararın alınmasına rağmen tehcir harici tutulmuştur.

Tehcir tabii olarak meşakkatli geçmiştir. Dönemin şartları içinde binlerce insanın bir anda yerlerinin değiştirilmesi muhakkak ki kolay bir şey değildir. Bununla beraber, kabilelerin hangi güzergâhtan gideceği, toplanma mahallerinin önceden tespiti, nakilde özellikle tren istasyonlarının merkez olarak seçilmesi ve naklin büyük ölçüde trenle yapılması, kabilelerin iâşe ihtiyacının devlet tarafından karşılanması, kabilelere sıhhiye memurları tayin edilmesi, kabilelerin güven içinde hareketleri için zaptiye eşliğinde gönderilmeleri gibi tedbirlerin alınmış olması; tehciri, belki de asrın en sistemli yer değiştirmesi hâline getirmiştir. Tabii ki, yukarıda da belirttiğimiz gibi, nakil sırasında, Ermeni çetelerinin katliamına uğrayan halktan bazı gurupların kabilelere bir tepki olmak üzere saldırıları vuku bulmuş ve Ermenilerle yapılan çatışmalarda yaklaşık dokuz-on bin kişi yaşamını yitirmiştir. Ayrıca tıpkı Rumele'den Anadolu'ya göç eden Türklerde ol-

duğu gibi, bu şekilde büyük nüfus kütlelerinin yer değiştirmelerinde her zaman rastlanacak bulaşıcı hastalıklar sebebiyle de ölümler meydana gelmiştir.

şüphesiz bunların hiçbirini tehcir emri verenlerin istedikleri şeyler değildir. Nitekim görölen suiistimallere karşı, devamlı tedbirler alınmış, kafilelerinin korumasız çıkarılmaması için emirler verilmiş, suiistimali görölenler cezalandırılmıştır. Savaşın sona ermesinden sonra ise isteyenler için geri dönuş kararnamesi çıkarılmış, dönenler için hukukî düzenlemeler yapılmış, tehcirden kurtulmak için din değiştirenlerin istedikleri takdirde eski dinlerine dönebilecekleri bildirilmif, Müslüman aileler yanında bulunan yetim Ermeni çocukları Ermenilerden oluşturulan komisyona teslim edilmiş, dönenlere belli bir müddet iaşe yardımı yapılmış, şikâyetler ve Ermenilere fenalıkta bulunanlar için tahkikat komisyonları kurulmuş, memleketlerine dönenlerin malları iade edilmiş, dönenlerin yol masrafları karşılanmış, bazı vergilerden muaf tutulmuş, resmî dairelerde geçici olarak muhafaza edilen eşyaları geri verilmiş ve geri dönenlerin mallarının iadesiyle ilgili komisyonlar kurulmuştur.

Yukarıdaki bilgiler; hükümetin, Ermenileri soy kırıma ve hatta katle yönelik bir düşüncede olmadığını, devletin kendi güvenliği için bir tedbir olarak savaşın devamı müddetince tehciri uyguladığını, savaş sonrasında Ermenilerin memleketlerine geri dönmelerine izin verdiğini ortaya koymaktadır. Nitekim bir müddet sonra Türkiye'yi işgal eden Rus, İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin yanında önemli sayıda Ermeninin bulunduğu ve bu işgal sırasında Müslüman halka yapılan akıl almaz işkence ve katliamda bu Ermeni grupların rol oynadığı ortaya çıktı. İşgalci devletlerin kendi resmî belgelerine de yansıdığı gibi işgalcilerin Anadolu'yu terkleriyle birlikte, büyük sayıda Ermeninin de onlarla birlikte Anadolu'dan çekildikleri bir gerçektir. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nin yukarıdaki kararları ve uygulamaları, soy kırım

düşüncesinde olan bir devletin alacağı kararlar olmadığı gibi, Dâhiliye Nezareti'ne bağlı şifre Kalemi ve Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti gibi dairelerin gizli belgelerinin hiç birinde de, değil katliam yapmak, ima bile edilmediği görölmektedir. Buna karşılık, başta Amerika konsolosları olmak üzere, pek çok yabancı gazeteci ve görev şeflerinin tehciri takip ettikleri, hatta fotoğraf çektikleri ve bir katliamdan söz etmedikleri belgelerden anlaşılıyor. Fakat ne gariptir ki, buna rağmen Avrupa'da ve Amerika'da, özellikle Amerika sefirinin raporları ve bazı batılı gazetelerin yayınları ile tehcir, bir Ermeni katliamı şeklinde kamuoyuna duyurulmuştur. Bunda, Osmanlı Devleti'ni ve bilhassa Anadolu'yu paylaşmayı düşünenlerin, bu tehcirle emellerine belli bir süre set çekilmesi rol oynamış olsa gerektir. Yoksa İtilaf Devletleri İstanbul'u işgal ettiklerinde, Osmanlı Devleti'nin bütün arşiv belgelerine de sahip oldukları bir dönemde, bunu zaman geçirmeksizin ortaya çıkarır ve sorumluları daha o zaman mahkûm ederlerdi. Nitekim İngilizlerin soykırımla suçladıkları Osmanlı ileri gelenlerinden pek çoğunu Malta'ya gönderdikleri ve yargıladıkları ve bu yargılama sonunda suçlayacak bir delil bulamadıkları bilinmektedir.

B. Doğu Karadeniz Bölgesinde Pontus Sorunu

Doğu Karadeniz faaliyetleri yakından izleyen Osmanlı yöneticileri, Pontus çetelerine yönelik çeşitli önlemler almaya çalıştılar. Örneğin Balkan savaşları sırasında Trabzon valisi olan Mehmet Ali Avni Bey, bu durum karşısında en etkili yolun halkı bilgisizlikten kurtarmak olduğu kararına vararak sadece Maçka ilçesinde elliden fazla ilkokul açtı. Ancak geç kalınarak alınan bu ve benzeri önlemler, bölgedeki Pontusçuluk faaliyetlerini önleyemedi. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başladığını gören Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumlar arasında propaganda çalışmalarına hız verdi.

Bu çalışmalara İngiltere, Rusya ve Fransa'nın yanında, bu devletlerin Türkiye'deki destekçileri olan cemiyetler de katıldı. Bu cemiyetler içinde en önemlisi Pontus Cemiyeti idi. Cemiyetin temeli, 1904 yılında Merzifon'da atılmıştı. Merzifon'daki Amerikan Koleji öğretim elemanları ve yönetim kurulu üyeleri tarafından kurulan bu cemiyetin örgütsel çalışmaları, kısa sürede Anadolu'daki Rum köylerine kadar yayıldı. Ayrıca cemiyet, 1908 yılında Müdafaa-i Meşrute adında bir ihtilal örgütü de kurdu. Cemiyetin kurucuları ve üyeleri, Fener Rum Patrikhanesi tarafından yetiştirilmişlerdi.

Bölgede bu kuruluştan başka zenginlerden para toplayan ve gerektiğinde ölüm kararı da veren Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti adı altında faaliyet gösteren bir terör örgütü daha vardı. Gerçi bunlar, "heyet" veya "cemiyet" adını kullanıyor ve siyasal parti gibi serbestçe hareket ediyorlarsa da gerçekte birer Rum terör örgütüydüler. Bu örgütler, siyasal faaliyetlerinin yanı sıra Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çetecilik yaptıkları gibi, soygun, cinayet, tecavüz gibi olaylara da karıştılar.

Birinci Dünya Savaşı sırasında bölgede yaşayan bazı Rumlar, örgütlenerek Yunanistan ve Rusya adına casusluk yaptılar. Rumların örgütlenmesinde ve çetecilik faaliyetine geçmelerinde din adamları ile patrikhane ve bu kuruluşa bağlı olan bazı cemiyetler rol oynamışlardı. İstanbul'daki patrikhaneye bağlı olarak çalışan ve özellikle Pontus Cemiyeti tarafından yönetilen Rum çeteleri, en iyi örgütlenmiş çetelerdi. Cemiyetin amacı, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Pontus Devleti kurmaktı. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesini de fırsat bilen cemiyet; Çarşamba, Samsun, Bafra yöresindeki Rum köylerinde depoladıkları silahları, hükümetin ilan ettiği seferberlik emrine uymayan ve birliklerinden kaçan Rum gençlerine dağıttı. Bölgedeki kilise ve yabancı okullar Pontusçuların silah ve cephane deposu hâline getirildi. Sayıları gündün güne çoğalan çeteler, savaşın başlamasıyla faaliyetlerini daha da arttırdılar.

Türk köylerini basarak yağmaladılar, yaktılar ve buralardaki masum insanları öldürdüler. Bu olaylar karşısında Osmanlı Hükümeti, bazı yerlerde güvenliği sağladı. Ancak Bafra yöresindeki Rumların Türk köylerine baskısı devam etmekteydi.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren cemiyetlerden biri de Kordos Komitesi'di. Bu komitenin gerçek görevi; dışarıdan göçmen olarak getirilen Rum ve Ermeni çete üyelerinin kayıtlarını yapmak ve bunları asayiş bozmak amacıyla ülkenin çeşitli yerlerine göndermekti. Cemiyet bu amacına yönelik olarak Rusya'dan getirilen Rum ve Ermenilerden bir grup göçmeni Samsun çevresine yerleştirdi. İtilaf Devletleri de bu göçmen ve çetelere karşı hoşgörülü davranıyordu. Çünkü onların asıl amaçları; Osmanlı Devleti'ni parçalayarak topraklarından pay almak ve bir Pontus Devleti'nin kurulmasını sağlamaktı.¹¹

Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya Savaşı'nda savaştığı cephelerden biri de Kafkasya Cephesi idi. Ruslarla çarpışan Türk kuvvetleri bu cephede yenilince Erzurum, Erzincan, Van, Bitlis, Muş ve Trabzon şehirleri Rus işgaline uğradı. Trabzon metropoliti Hrisantos, Rusların da desteğiyle kent yönetimini ele geçirdi. Belediye meclisini dağıttı ve Rumların egemen olduğu bir meclis kurdu. Bu durumdan yararlanan Rumlar daha çok silahlandı. Ayrıca, Rus generali komutasında Rumlardan oluşan 12.000 kişilik gönüllü bir tümen kuruldu. Şehirdeki bu karışık durum, Türklerin bir kısmının şehri terk ederek iç bölgelere çekilmesine neden oldu.

1917 yılında Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin başlaması üzerine Rusya, savaştan çekildi. Rusya'da kurulan yeni yönetim, Osmanlı Hükümeti ile Erzincan Ateşkes Anlaşması (8 Aralık 1917)'ni imzalayarak Doğu Anadolu ve Trabzon'daki birliklerini geri çekme kararı aldı. Rus kuvvetlerinin işgal ettikleri Anadolu topraklarından çekilmeye başlamasıyla bölge

(11) Ertuğrul Zekai Ökte, "Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilal Cemiyeti (Kordos)", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı: 40, Ocak 1971, s. 22.

deki Rum tümeni de dağıldı. Rusların çekilmesiyle Osmanlı Hükümeti bölgede yeniden idareyi ele aldı. Böylece Rus işgali sırasında iyice açığa çıkan Pontusçuluk hareketi gizli olarak yürütülmeye başlandı. Ancak Ruslar işgal ettikleri Anadolu topraklarını boşaltınca bu sefer bölgede Ermenilerin mezalimi başladı. Güvenliği sağlamak üzere harekete geçen 3. Kafkas Ordusu, doğudan Trabzon'a kadar ilerledi. Bu harekât sırasında saldırgan Rumların büyük bir bölümü, Trabzon'u terk etti.

Türk Kafkas Ordusunun harekâtı sırasında Ermeniler yöreden çekilmişti. Ancak geride kalan Rumlar hâlâ ayrılıkçı çete faaliyetlerine devam ediyorlardı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslardan yardım gören Pontusçu Rumlar, Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra, bu kez de İtilaf Devletlerinin desteğini aldılar. Böylece Yunanistan'ın Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kendisine bağlı bir Pontus Devleti kurmaya çalışması ile başlayan, İngiliz ve Fransızların da desteğiyle yapay olarak yaratılan Pontus Sorunu, bölgede yer yer ayaklanmaya dönüştü. Pontusçu Rumlar, saldırgan bir tutum izleyerek Karadeniz kıyılarında, özellikle Samsun ve Amasya yörelerinde silahlı saldırılarda bulundular. Karadeniz kıyıları ile iç kesimlerdeki kasaba ve köylerde bulunan Rum halkı, Mondros Ateşkes Anlaşması gereğince bölgeye serbestçe girip çıkan Yunan savaş ve ticaret gemileri aracılığı ile Yunanistan'dan gönderilen silah ve malzemeyi kolayca alabilmekteydi. Ayrıca bölgeden çekilen Rusların bıraktığı silah ve malzeme de Rumların eline geçmişti. İngilizler de bölgeye silah ve cephane sokmaktaydılar. Bu nedenle Rumlar, tamamen silahlanmışlardı. Yunanistan'dan özel olarak gelen subaylar tarafından eğitilen çeteler, etkinlik alanlarını daha da genişlettiler. Özellikle İngiliz birliklerinin Mondros Ateşkes Anlaşması'nın 7. maddesine dayanarak Samsun ve Merzifon'u işgal etmesi, Pontus çetelerinin cesaretlerini artırdı. Zaten İngiliz işgallerinin amacı da Samsun dolaylarında bir Pontus Devleti kurulması için çete faaliyetlerini teş-

vik etmek, böylece Türk vatanının parçalanmasını hızlandırmaktı.

Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra İtilaf Devletlerinin katılımıyla 18 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda, Türkiye üzerindeki düşüncelerini gerçekleştirmeye çalışan devletler azınlık durumundaki toplulukları, kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirdiler. Paris Barış Konferansı'ndan isteklerde bulunan devletlerden biri de Yunanistan'dı. "Megali İdea" (Büyük Ülkü) olarak adlandırılan Büyük Yunanistan'ı gerçekleştirme düşüncesinde olan Yunanlılar, tüm Ege Adaları'nı, İstanbul'u, Trakya'yı ve Pontus olarak adlandırdıkları Doğu Karadeniz kıyılarını, Yunanistan'a bağlamayı düşünüyorlardı. Bu amaçla Yunan Başbakanı Venizelos, Paris Barış Konferansı'na sunduğu muhtıradaki Trakya, Batı Anadolu, Adalar ve Doğu Karadeniz bölgelerinin Yunanistan'a bırakılmasını istiyordu. Yunanlıların bu istekleri, konferansta en etkili devlet konumunda olan İngiltere tarafından da desteklenmekteydi. Çünkü İngiltere, Akdeniz'deki ticaret ve sömürge yollarının güvenliğinin Yunanistan'la sağlanacağına inanıyordu. Yunan isteklerinin sunulmasından sonra, bunların barış konferansında savunulması işini üstlenen Venizelos, isteklerini Wilson İlkelerinin 12. maddesine, "Her toplumun kendi geleceğini kendisinin saptaması" demek olan self-determination kuralına dayandırmaya çalışmıştı. Ancak isteklerinin aşırı bulunacağını düşünerek Trakya, İstanbul, Pontus ve Oniki Ada konularında ısrar etmemeyi uygun bulmuş, isteklerini Batı Anadolu ile İzmir yöresinde yoğunlaştırmıştı.

Paris Barış Konferansı'nın devam ettiği günlerde Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumlar, Pontus Devleti kurmak için yoğun diplomatik faaliyet gösteriyor ve propaganda çalışmaları yapıyorlardı. Bu bölgedeki Pontus Komitesi daha önce almış olduğu "Rum Karadeniz Cumhuriyeti" devleti kurma kararını da İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'nin onayına sunmuştu. Bunun yanı

sıra komite üyeleri, İstanbul'da Pontus adlı Rumca bir gazetenin yayımına başlamışlardı. Gazete, daha ilk sayısında Trabzon'da bir Rum Cumhuriyeti kurulmasına çalışacağını açıklamıştı. Ayrıca Rumlar, Pontus dedikleri bölgede egemenlik kurmak ve etnik çoğunluğu sağlayabilmek amacıyla Güney Rusya ve Kafkaslardaki Rumları gemilerle buraya taşıyorlardı. Trabzon metropoliti Hrisantos'un bildirdiğine göre, 1919 Mayıs sonlarına kadar 250.000 Rum, bölgeye taşınmıştı. Bu yeni göçmenlerden de yararlanılarak silahlı çeteler oluşturmuşlar, bölgede can ve mal güvenliğinin kalmadığı izlenimini yaratmak için de Türklerin oturdukları yerlere saldırmaya başlamışlardı. Ayrıca Hrisantos, Paris Barış Konferansı'na gönderdiği raporunda Türklerin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Rumlara yaptıkları sözde zulümlerden de söz etmiş, özerk bir Pontus Devleti'nin kurulması ile ilgili istek ve önerilerde bulunmuştu. Bu istekler, İtilaf Devletleri tarafından ciddiye alınmadı. Sonuçta Hrisantos, Pontus Devleti kurulması için Avrupa'dan beklediği desteği bulamadı.

Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki ayrılıkçı Ortodoks çeteleri ile Ermeniler arasında da iş birliği kurulmuştu. Ermeni patriği Zaven Efendi, bir yandan Ermenilerin yaşadıkları yerlerde can ve mal güvenliğinin sağlanamadığını ileri sürerek, İtilaf Devletlerini Mondros Ateşkes Anlaşması'nın 7. maddesi gereğince buraları işgale yöneltmeye çalışırken, öte yandan da Rumlarla anlaşıp Osmanlı yönetimine karşı bir Rum-Ermeni Birliği Komitesi oluşturmuştu. Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan önce de Cenevre'de "Türkiye'de Zulme Uğramış Milletler Birliği"nin kurulmasıyla bu iş birliği başlamıştı. Ermeni patriği Zaven Efendi, İstanbul Rum Patrikhanesi'nde kurulmuş olan Mavri Mira heyeti ile görüş birliği içinde çalışıyordu. Kısa sürede her iki taraf arasında iş birliği oluşmuştu. Rum basını Rumların göç ettirilmesinden söz ederken, aynı zamanda sözde Ermeni katliamı ve tehcirini de eklemeyi unutmuyordu. Ermeni ve Rum-

lar arasındaki iş birliği uzun sürmedi. Londra Konferansı'nda Ermenilerin Trabzon'dan Tirebolu'ya kadar olan bölgeyi istemeleri üzerine Rum ve Ermeni basını ayrıldı. Patrikhaneler arasındaki iş birliği de bozuldu. Ermeni komiteleri ile Pontusçu ayrılıkçı çetelerin çıkarları çatışma noktasına gelince ayrılıklar başladı. Çünkü her iki çete gruplarının Trabzon ve çevresi üzerinde emelleri vardı. Kurtuluş Savaşı sırasında Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki ayrılıkçı Ortodoks çetelerinin temel amacı; Pontus Devleti adı ile yeni bir devlet kurmak, Yunanistan'ın yayılma alanını ve sınırlarını genişletmek, çete faaliyetleri ile halkı silah kullanarak susturmak ve bölgeden göçe zorlamaktı. Göçler sonunda boşaltılan yerleşim yerlerine göçmen olarak getirilen Rumlar yerleştirilecek, böylece nüfus çoğunluğu sağlanacak ve bölgede kurulacak Pontus Devleti ile İtilaf Devletlerinin Anadolu'da nüfuz alanı elde etmesine olanak sağlanacaktı. Yunanlılar da Ege'nin iki kıyısını birleştirerek Bizans'ı yeniden kuracaktı. Böylece Büyük Ülkü gerçekleşmiş olacaktı.¹²

Yunanlıların Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki tarihî hak iddiası, Samsun'dan Batum'a kadar uzanan alanı kaplamakta idi. Yunanlılar, Millî Mücadele döneminde Batı Cephesi'nde Türk ordusu ile savaşırken Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ayrılıkçı Pontusçuları silahlandırmışlar, böylece Türk ordusunu iki ateş arasında bırakarak işgalleri de kolaylaştırmak istemişlerdi. Samsun yöresindeki ayrılıkçı Ortodoks çeteleri, Yunanistan'ın Anadolu'daki savaş stratejisini destekleyerek koordineli bir şekilde hareket etmişler, Karadeniz Bölgesi'nin orta kesimini İç Anadolu'ya bağlayan yollar üzerindeki köyleri yakıp yıkmışlar, masum insanları öldürerek Tokat ve Sivas yönüne doğru ilerlemişlerdi. Asıl amacı Millî Mücadele'yi ortadan kaldırmak olan Yunanistan, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde iyi donatılmış bir orduyla çeteleri desteklemek

(12) Adnan Sofuoğlu, "Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesi'nin Faaliyetleri", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Cilt 10, No:28, Şubat 1994, s. 211-256.

ve TBMM Hükümeti'ne doğudan saldırarak kesin bir sonuca ulaşmak istemekteydi. Ayrıca bu amacı gerçekleştirmek için TBMM Hükümeti'ne isyan eden unsurlarla da güç birliği içine girmişti. Yunanistan, İngiltere'den de ekonomik destek beklemekteydi.

Yunanistan'ın beklediği bu ekonomik destek Müttefikler arasında incelenirken TBMM Hükümeti'nin Ermenilere karşı başlattığı Doğu Harekâtı başarı ile sonuçlanmış ve 2-3 Aralık 1920 tarihinde Gümrü Antlaşması imzalanmıştı. Bu sırada Yunanistan'da da siyasi değişiklik olmuş, Venizelos seçimleri kaybetmişti. Yunanistan'da yeni kurulan hükümetin Anadolu'daki askerlerini geri çekeceği kaygısı ve Türk ordusunun doğudaki başarıları, Müttefik devletlerin Anadolu'daki ayrılıkçı Ortodoks çetelerine destek vermesine neden olmuştu. Yeni kurulan Yunan Hükümeti de izlenen eski politikayı devam ettirmiştir. Yunan kuvvetlerinin Ankara'ya doğru ilerleyişi sürerken Yunan Hükümeti, İngiltere'ye yeni bir öneride bulunmuştur. Buna göre Türk ordusunun Sivas'a kadar geri çekilmesi sağlanacak, Yunan kuvvetleri Doğu Karadeniz Bölgesi'ne çıkararak Ortodoks nüfusun yoğun olduğu yerlere yerleşecek, daha sonra da Ermenilerin yardımı ile Sivas ve Erzurum işgal edilecekti. Böylece Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde iki yeni devlet kurulacak, Türkiye'yi bölmek isteyen emperyalist devletler amaçlarına ulaşmış ve Sevr Antlaşması'nın hükümleri uygulanmış olacaktı.

TBMM Hükümeti, Doğu Karadeniz Bölgesinde Ortodoks çetelerinin silahlandırılmasını ve yağmaları önlemek, her türlü can ve mal güvenliğini sağlamak, Türklerin bölgeden göçe zorlanmasına engel olmak ve çetecilik faaliyetlerini tamamen etkisiz hâle getirmek için bir dizi önlemler aldı. Doğu Karadeniz Bölgesindeki 3. Kolordu, Rum çetelerini takibe başladı. Ancak, var olan kuvvetlerle bölgede kesin sonuca ulaşamayacağı anlaşılıyordu. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta Pontus konusuna değinerek "*Anadolu'nun*

ortasındaki güvenlik sorununu çözmeye memur kuvvetlerin bir komuta altında birleştirilmesi" gerektiğini açıkça anlatmıştır.¹³ TBMM Hükümeti, Pontus Sorununa kesin çare üretmek için 1920 yılından sonra Merkez Ordusunu kurdu. Bölgedeki birçok kuvvet, bu ordunun emrine verildi. Ayrıca TBMM Hükümeti tarafından idarî, adli ve hukukî önlemler alındı. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

a. Birinci Dünya Savaşı sırasında Pontus çetelerini Rusya, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra da İngiltere silahlandırmıştı. Hükümet, olağanüstü denecek şekilde silahlanan Rumlara silahlarını teslim etme çağrısında bulunmuştu. Silahlar toplanırken askerlere, Rumların canına, malına ve namusuna dokunmamaları emri verilmiş, aksine hareket edenlerin ise İstiklâl Mahkemesi'nce cezalandırılacakları bildirilmiştir.

b. Deniz kıyısında ve kıyıya yakın yerlerde yaşayan Rumlar buralardan taşınarak uzaklaştırılmıştır. Bunun amacı, Karadeniz sahillerinde dolaşan Yunan gemilerinin karaya kuvvet çıkarmaya teşebbüs etmeleri durumunda kıyıların güvenliğini sağlamaktır. Kıyılardan uzaklaştırılan Rumların can, mal ve namus güvenliği sağlanmış, yolda hastalanlar tedavi edilmişlerdir.

c. Bir taraftan askerî harekâtlar devam ederken diğer taraftan Pontus teşkilatını meydana getirip bunca zulümlerin yapılmasına sebep olanlar Amasya Bölgesi İstiklâl Mahkemeleri'ne sevk edilmişlerdir. Yargılama sonucunda suçlu bulunanlar gerekli cezalara çarptırılmışlardır.

Gerek Osmanlı Devleti'nde gerekse TBMM Hükümeti döneminde yasalara saygılı olan herkesin can, mal ve namus güvenliği sağlanmıştır. Tarih boyunca başta Rumlar olmak üzere yönettiğimiz onlarca ayrı ırk ve din mensubu vatandaşlarımız her zaman Müslüman halktan daha müreffeh yaşamışlardır. TBMM Hükümeti, Doğu Ka-

(13) *Nutuk (1919-1927)*, (Haz.: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, s. 424-426.

radeniz Bölgesi'ndeki ayrılıkçı Ortodoksların isyanını bastırmada hukuka bağlı kalmaya özen göstermiş, gerek çatışmalarda gerekse aramalarda yakalanan Ortodoks çetecileri doğrudan cezalandırma yoluna gitmeyerek mahkemelerde yargılamıştır. Yargılanan Pontus çeteleri, Pontusçu oldukları için değil, devlete başkaldırdıkları için yargılanmış ve cezalandırılmışlardır. Yargılama ve cezalandırmada herhangi bir etnik ve din ayrımı yapılmamıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında çıkan ayaklanmalar içinde en uzun süren Pontus Ayaklanması 1923 yılı başlarında tamamen bastırıldı. Pontus Devleti kurmayı amaçlayan bazı Rum çeteleri, dışarıdan göçmenler getirmelerine rağmen hiçbir yerde nüfus çoğunluğu meydana getirememişlerdi. Çetecilerin büyük bir bölümü Yunanistan'a gitti. Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'te "Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi" imzalandı. 1 Mayıs 1923'te yürürlüğe giren ve Lozan Barış Antlaşması ile de onaylanan bu sözleşme gereğince Türkiye ile Yunanistan arasında karşılıklı nüfus değişimi gerçekleştirildi. Geriye kalan Rum nüfus da 1924 yılı sonuna kadar kendi istekleri ile bölgeden ayrıldı.

Sonuç

Bugün sözde Ermeni soykırımı iddiasıyla Türkiye'yi suçlayan devletlerin tarihçileri, Osmanlı Arşivi'nde yıllardır araştırma yapmaktadırlar. Bu araştırmalar kendi ülkelerinde yayımlanmış ve tarih ilmine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu tür kitaplarda kullanılan Osmanlı arşiv malzemesi birinci dereceden kaynaklar olarak sunulmuştur. Oysa üç binden fazla yabancı araştırmacının büyük önem verdiği ve güvendiği arşivin, ne gariptir ki Ermenilerle ilgili olan belgeleri, batı dünyasında inandırıcı bulunmamakta, bilhassa Türk araştırmacılar tarafından yayımlanan kitaplar da tıpkı 1915'te olduğu gibi siyasî bir yaklaşımla değersiz addedilmektedir. Yine ne gariptir ki, 1921 yılından 2001 yılı başına kadar üç binden fazla yabancı bilim adamının araştırma yaptığı Osmanlı Arşivi'nin

kapalı olduğu iddia edilmektedir. Bu arada ciddi batılı tarih araştırmacılarının, özellikle siyasî kaygılar sebebiyle Ermeni sorununu araştırmak istemedikleri de dikkati çekmektedir. Nitekim yukarıda belirtilen tarihler arasında, Osmanlı Arşivi'nde araştırma yapan Amerika Birleşik Devletleri'nden altı yüz on, Fransa'dan yüz elli, İngiltere'den yetmiş beş, Almanya'dan yüz yetmiş bilim adamının bir kaçı dışında hiç kimse bu konuda araştırma yapmamıştır.

Öte yandan doğrudan Ermeniler için çalışan ve Ermeni katliamını araştıran Hilmar Kaiser ve Ara Sarafyan gibi araştırmacılara istedikleri izin verildiği gibi, Osmanlıları, Ermenileri soy kırımına tâbi tutmakla suçlayan bu araştırmacılardan birinciye altı bin, ikinciye ise üç bin civarında fotokopi de verilmiştir. Buna rağmen Osmanlı Arşivleri'nin açılmadığını iddia edenlerin aslında, gerçek hedefleri ortaya çıkmaktadır. Bu hedef, soy kırım iddiasıyla, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarındaki batı siyasetinin temeli diyebileceğimiz "*Şark Meselesi*"nin yeniden canlandırılmasından başka bir şey değildir. 1 Ocak 1998 ile 2001 yılı başına kadar Osmanlı Arşivi'nde 52 ülke araştırmacıları tarafından 549 araştırma yapılmış ve bunların içinde, Ermenilerle ve özellikle tehcirle ilgili hiçbir araştırma gerçekleştirilmediği gibi izin talebinde de bulunulmamıştır. Bu durumda Osmanlı Arşivi'nin kapalı olduğu iddiasında hangi derece samimi oldukları düşünülmelidir. Eğer iddia edildiği gibi, bir buçuk milyon insan katledilmiş olsaydı, bunların toplu mezarlara gömülmesi gerekmez miydi? Bu toplu mezarlar nerelerde bulunmaktadır? Türklere ait toplu mezarlar ortaya çıkarken, yakılıp yıkılmış eski Van şehri bütün çıplaklığıyla ortada dururken, neden Ermenilere ait bir toplu mezar bulunmamaktadır?

Pontus meselesine gelince, tarihin ilk dönemlerinden itibaren Türkler ve Türk dünyası ile iç içe yaşamış olan ve bugün de özelliğini koruyan Doğu Karadeniz Bölgesi'nde hayalî iddialara dayalı yapay bir Ortodoks

ayrılıkçılığı yaratmaya yönelik faaliyetler günümüzde de sürmektedir. Avrupalı güçlerin ve Yunanistan'ın Anadolu'ya ilişkin hedefleri canlılığını korumaktadır. Yunanistan, Lozan Barış Antlaşması ile beraber tarihe gömülen Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Ortodoks ayrılıkçılığını tekrar canlandırmaya çalışmaktadır. Son dönemde de Doğu Karadeniz Bölgesi'ne yönelik iddialarını sözde bir soy kırım konusu olarak uluslararası kuruluşlar içinde dile getirmeye başlamıştır. Günümüzde, Yunanistan'ın bu iddialarının hiçbir hukukî dayanağı yoktur. Bu iddialar, Yunanistan'ın kendisinin de imza ettiği uluslararası bir antlaşma olan Lozan Antlaşması'na ve Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi'ne aykırıdır. Yunanistan'ın iddiaları, söz konusu antlaşma ve sözleşmeleri inkâr anlamına gelmektedir. Böyle bir davranış, çağa ve evrensel hukuka aykırıdır.

Kaynakça

18

- ÇİÇEK, Kemal, *Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917*, TTK Yayınları, Ankara 2005.
- HÜSEYİN NAZİM PAŞA, *Ermeni Olayları Tarihi*, (Hazırlayan: Necati Aktaş, Mustafa Oğuz, Mustafa Küçük), Cilt: I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1998.

NUTUK (1919-1927), (Haz.: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

ÖKTE, Ertuğrul Zekai, "Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilal Cemiyeti (Kordos)", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı: 40, Ocak 1971, s. 20-23.

SARAY, Mehmet, *Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri*, ATAM Yay., Ankara 2005.

SARINAY, Yusuf, *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)*, ATAM Yay., Ankara, 1999.

SOFUOĞLU, Adnan, "Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesi'nin Faaliyetleri", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Cilt 10, No 28, Şubat 1994, s. 211-256.

SONYEL, Salahi R. Sonyel, "Tehcir ve Kırmalar Konusunda Ermeni Propagandası Hıristiyanlık Dünyasını Nasıl Aldattı", *Belleten*, Cilt: XLI, sayı:161, Ankara 1977, s.137-156.

SÜSLÜ, Azmi (1990), *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1990.

Talat Paşanın Anıları, (Haz.:Mehmet Kasım), Birinci Baskı, Say Yayınları, İstanbul 1986.

URAS, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul 1997.

YILDIRIM, Hüsamettin, *Türk-Rus-Ermeni Münasebetleri 1914-1918*, KÖK Yayınları, Ankara 1990.

YILMAZ, Hadiye, *Arşiv Belgeleri Işığında Pontus Meselesi*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.